БЛАКИТНА ГАЛІЛЕЯ

(Фрагменти минулого)

Багряний морозний ранок потужно випростався на сході, коли попереду раптом спинився паровіз і вагони, як спантеличена людська черга, безладно застукотіли буферами, хитнулись і стали. Пан Завадський, наш курінний, застібнув на комірі шинелі гаплика й урочисто проказав нам:

— Ну, хлопці, маєте — Волочиськ! Ще тільки — Збруч і...— він не скінчив. На його одутлому, зовсім не галицькому, а скорше нашого полтавського якого-небудь бондаря обличчі лягла радісна усмішка. Його фразу закінчив сотник Богдан Волошин:

— Збруч і — Галілея, Галілея землі української...

Завадський схилив набік голову, поміркував і пого-

дився: у

— Атож. Галілея, Галичина. То то єсть так, вона — Галілея! Тож відти — Франко, Федькович, відтак...

Завадському хотілося ще пригадати якийсь аргумент, що "вона — Галілея", але він забув імена (вони загубились у кучугурах днів і подій), він збився, але одразу ж виправився:

— Відтак — січові стрільці...

Як і багато галичан, в]н вимовляв "шічуві штрільчі", і це давно вже знизило його авторитет, як курінного, серед наддніпрянської частини

куреня. До того ж ми бачили, як систематично на глухих станціях псувались букси навантажених цукром вагонів, і тоді пан Завадсь-кий шушукався з начальником станції і двома місцевими гендлярами. Вагон одчіпляли, і він залишався самотній на бічній колії, як сумна згадка нашого химерного ешелону.

Аргументи пана Завадського щодо Галілеї нас мало переконували, і ми байдуже поставились до його урочистості. Перед нами стояла тільки одна проблема: чи довезе пан Завадський до Тернополя хоч один вагон цукру, а як і довезе, то невже ж справді так-таки й здасть його інтендантству?

Але наша роль була пасивна і нам не було чого вибирати. Ми — залізничний курінь, що останнім виїхав із Києва й вивіз багато добра. Але то омана, що ми — курінь. Така ж сама, як і те, що ось-ось Україну визнає Антанта, що ОСКІЛКОВІ частини вже під самісіньким Києвом, що з Одеси на фронт приставлено апарати сліпучого проміння. Насправді — ми не складаємо навіть бойової сотні. Я, мій земляк студент Василь, гімназист Сашка, худезний рахівник залізничної управи, що нагадує нам циркового акробата "человека-змею", "вічний студент", невдага Іг-натович, університетські колеги якого давно вже побували міністрами Центральної ради, кілька селюків, два поштові урядовці — це й усе. Це козаки нашого залізничного куреня. Чому ми —"залізничний" курінь, а не просто звичайний собі якийсь курінь імені Ґонти, скажімо, чи Наливайка,— це не відомо нікому. В кожнім разі ніхто з нас не зможе не тільки що полагодити залізничної колії, а й розгвинтити рейки. Ми вміємо тільки стріляти з рушниць і робити нескладні муштрові вправи. А втім — це не зовсім так. У курені є два козаки Скибочки — дядько й небіж. Дядько Скибочка — машиніст, небіж Скибочка — кочегар. Вони — залізничний пролетаріат. Вони й досі зашмальцьовані й замурзані, дарма що цілий день пораються тільки біля казанка з локшиною або сплять. Але їхні чорні масні постаті своєю присутністю нагадують нам, що ми — справжня народна армія, і від цього нам трохи легшає в нашому безкінечному маршруті на захід. Власне кажучи, фактично — ми дезертири, Легалізовані дезертири. Від самого Києва ми не вилазили з.

нашого ешелону, і немає ніяких ознак, що ми колись виліземо. Ми так уже вмостились і влежались на дерев'яних полицях вагонів третього класу, які складають переважно наш ешелон, що я просто не уявляю — невже ми колись покинемо ці лагідні присмерки, що денно й нічйо заколисують нашу тривогу й тугу? Наше бойове сумління заспокоюють тільки пан Завадський і півсотенний пан Штепа. Пан Завадський зрідка каже нам:

— Ну, хлопчі, пуїдемо до Тернополя, сформуємошя гаразд, а відтак до Львова. Наб'ємо ляхів, а туді — гайда назад Київ добувати!

Нам не віриться, що ми колись іще повернемось до золотоверхого Києва, але ми мусимо вірити. Нам не лишається, крім віри, більше нічого. І це виправдує нас перед нами самими.

Золотоверхий Київ щохвилини віддаляється від нас назад, у минуле, в повстання проти гетьмана і німців, і тільки півсотенний пан Штепа так само, як і на другий день, коли ми покинули Київ, завзято упевняє нас:

— Дайте мені триста хлопців, та навіщо триста,— двісті, сотню, тільки таких, щоб за мною в огонь і в воду, і я вам за тиждень вижену більшовиків із Києва!..

Але пан Штепа не може таких знайти, він хвилюється, лається і нишком натякає нам, що треба скинути з курінного Завадського. Я дивлюсь на його попелясті вуса, велике зморшкувате чоло, міцні в зашпорах руки і мене завжди тоді лоскоче ця блудна, наївна думка: "Як це Штепа опинився в українській армії? По суті — він при-рожденний більшовик. Ми знаємо, що він був колись ковалем, а потім унтером на "дійствительній службі". Його хоробрість і епічний спокій під небезпеку зовсім не до пари Завадському й багатьом із тих, що їх ми бачили й знали. І все ж Штепа — в нас..."

Десь під Проскуровим до нас приблудились два стріль-ці-сотники: Волошин і Рибка. їх радо прийняв Завадський, і вони збільшили старшинський склад нашого фантастичного куреня. Вечорами Рибка оповідає Ігнатовичу про статеві спотворення й напівголоса співає стрілецьких пісень. Богдан Волошин мовчить. Він боляче переживає кожну катастрофу на фронті й хоче дати якийсь лад, бодай хоч нашому куленеві. Вдень він виводить нас на муштру і нас зрушують із мертвої сплячки короткі блискавки на його нервовому татарському обличчі з великими вилицями й чорними булавочками очей.

— До стопи кріс!

— Верни!

— Позір!

Рвучко вилітає команда з його маленької, але кремезної постаті, й ми енергійно під його пильним гострим поглядом ставимо до стопи рушниці й виструнчуємось.

Два дні, як мула, мовчки приглядався до мене сотник Волошин, а на третій він підсів і заговорив. З того часу він ніби взяв наді мною шефство й хоче зробити з мене чотового.

Коли ешелон одвели на запасну колію, Волошин підійшов до мене.

— Пане Борис, їдьмо кіньми до Підволочиська,— покажу вам Галичину.

Я радісно погодився. Волошин сторгував забрьоханого балагулу, й драбчасті, благенькі конячки затьопали в талому снігу обшарпаними волочиськими вулицями.

Ми виїхали за містечко. Сірий, бруднуватий краєвид українського Поділля. Білі пагорки й синя смужка далекого лісу.

Богдан Волошин розповідає мені свою довгу, героїчну біографію.

— Мої батьки довго не мали дітей, то то від того я і — Богдан, ніби бог дав...

Мені не новина його життя, але я задоволений з його розповіді: те, що він одмикає переді мною свою душу, нейтралізує мені гіпнотизуючу владу його східних вузьких очей, які вже мають наді мною вплив і силу.

— Пане Борис! Дивіться!..— він схопив мене за руку й метким помахом показав перед себе: — Бачите — Збруч!

Сизою смугою криги перед нами закрутився Збруч. Конячки застукотіли копитами по мостових дошках. Край мосту галицький жовнір у австрійському однострої вартує біля шлагбаума.

Вузюсінька, замерзла тепер річка Збруч — чорна ріка українського народу... Я дивлюсь на її пустельні, вкриті талим снігом обриси берегів і мені не віриться, що вона протягом століть могла межувати по живому нашу землю. Так швидко, за мить, санки промчали маленьким мостом, і ми вже їдемо уторованою галицькою дорогою.

І дивно, що тут таке ж саме сіре, похмуре небо, як і по тому боці, такі ж хати з темними стріхами і так само сумно дивляться на нас голі, чорні дерева. Але це вже — Галичина, Галілея. Обітована земля. Я забув про безперспективне монотонне торохкотіння коліс під вагоном і скавуління зіпсованої букси. То все лишилось там, по той бік Збруча так само, як і поразки на фронті і вагони "загнаного" цукру. Галичина! Це сюди, коли мої гімназіальні товариші тікали "до Америки",— я снив колись тікати до української гімназії, це тут:

Видиш, брате мій, товаришу мій,

Відлітають сірим шнурком журавлі в вирій...

Тут — Галичина!.. І я зовсім по-іншому сприймаю тепер Волошина; в його очах світиться вже не татарська хитрість, а іскри перших вибухів снарядів на минулій війні і мрійність гуцульської ватри в Карпатах.

Мені здається, що кожна цеглина на будинках, кожний куток землі акумульовані тут духом войовничого стрілецтва. Але...

Ми покинули нашого балагулу й пішли пішоходом вулиці. Раптом з-за паркану висунулась зморшкувата жіноча голова в білій хустці й, глянувши на наші російські шинелі та сірі шапки, запащекувала на всю губу сусідці:

— Виділи "вояків"? То всьо "козаки" та "козаки"! Україну добувають... А шляк би вас трафив з тотою Україною!..

Я здивовано глянув на Волошина:

— Що це таке? У Галичині?.. Волошин не обернувся на ті кпини.

— То є, певне, котрась москвофілка або полька. Як будемо вертати, я ще зайду сюди глянути.

В його очах знову, як і раніш за Збручем, спалахнули короткі татарські блискавиці і згасли під сірою шапкою.

Я йшов поруч нього, але до мене ще довго долітало ззаду отруйне пащекування тої чудернацької жінки.

Галичина? Галілея...

У Підволочиську на станції ми .пили каву. Смачну галицьку каву. Нараз одчинились двері до "уряду руху" й відтіля долетіли крики й зойки. Двері стукнули й зачинились. Проте лемент чути було й тепер. Він глухо пробивався крізь міцні двері і стіну, ніби з-під землі, з льоху. Я мерщій крикнув офіціантові по-галицькому: "платити"! й, підійшовши до дверей, почав наслухати. Чийсь благальний, сповнений болю й ляку, голос, жалібно гугнявив:

— Але, паночку, прошу — ви виділи мої легітимації, то# вам кождий засвідчить, що...

— То що мені твої легітимації! Ти мене іздурити хочещ, ти єсть — дезертир! Лягай — я мушу тобі палки дати.

Мовчазна гнітюча пауза. Короткі ляпаси й глухі безладні стусани. І знову той жебрацький, уже кволіший голос:

— Але ж спитайте хоч кого, я вас прошу...

— А мусиш мені сказати, що ти за один! А мусиш! Капральський баритон вичитує всі смертні гріхи:

— То ти єсть большовик! Я мушу тобі палки дати, жеби казав, жеби не дурив! Ти єсть польський шпиг! Лягай!

Знову холодна мовчанка і глухі удари. Б'ють... У Галичині — б'ють?

Я підійшов до Волошина і здивовано спитав:

— Пане сотнику, там, либонь, когось катують, що це таке?

Волошин глянув на двері й спокійно відповів:

— А, то жандарми допитують якогось непевного... Жандарми? В Галичині? В Галілеї?..

Надворі була млява передвесіння одлига й хмарилось небо.

На далекій запасовій Збаразькій колії стоїть наш ешелон за версту від станції. Останні зимові морози стиснули сірий краєвид Тернополя. Він лежить он там, за білим сніговим подолом, і гострий шпиль готики костьолу стремить над містом у похмуре невеселе галілейське небо. Ми бачили Тернопіль тільки одну годину, поки стояв на станції наш поїзд. Похапцем пройшли ми його зруйнованими вулицями, де на кожному розі прибито новенькі блакитні таблички: "Вулиця Михайла Грушевського", "Вулиця Петлюри", "Площа Івана Мазепи".

Посеред майдану зруйнований пам'ятник Міцкевичу, з завулку вибігає хлопчисько з щітками й запобігливо пропонує:

— Прошу, пане, чоботи чистити? Альбо, може, пан дівку потребує?

Дівку — в Галичині? В Галілеї?..

Завадський продав-таки останній вагон цукру і тепер заходився дисциплінувати курінь. До міста нам ходити заборонено. Коло ешелону стоять тепер завжди два вартові. У вагоні з нудьги співає півсотенний пан Штепа свою власну імпровізацію:

Гей, встань з гроба, Дорошенко,

Гей, встань з гроба, Дорошенко,

Та одлупи військо, військо українське, Хорошенько! Гей, долиною, гей,

Широкою — Дезертири пруть...

Він не згадує вже за Київ і не вимагає хоч сотні хлопців, щоб в огонь і в воду — виганяти більшовиків.

Вдень ми читаємо, лежачи на лавах, галицькі газети й їмо локшину з повидлом. Чудні галицькі газети. На першій сторінці: звіти операційного штабу про "завішення зброї" під Львовом. Увага! Мужва одержує заосмотрення в помешканні пана коменданта...

"Мужва" — це те, що в колишній Росії "нижний чин", а в нас — козаки. Нам дивйо читати на станціях таблиці з написами: "Саля для мужви", "Саля для старшини", і пан Штепа зітхає, на ті таблиці дивлячись:

— Робили брати-галичани революцію, та тільки, скажу, не доробили: шмендриків, видать, багато позоставалось, просто, як старий режим на вивісках порозводили!

Я підперезуюсь патронташем і беру рушницю йти на варту. Пан Завадський роззуває нового чобота й, сопучи, каже мені:

— Ту є батярів много. То котрий буде підходив до потягу — стріляйте, не питаючи.

Мла оповила снігові простори, і тільки в Тернополі блимають де-не-де поодинокі вогники. Зривається вітер, смикає мені шинелю і зриває снігову куряву. Заходить на завірюху. Гаснуть по вагонах стеаринові свічки, й коли темрява геть зовсім заснує готичний шпиль над Тернополем, тоді підходять "батярі". Ще здалека з-за пагорків раптом трісне сухий постріл, і неподалеку над вагонами жалібно заскиглить — ціу-у-у... Потім ще раз і ще. Це батярі лякають вартового. За їхнім планом — вартовий мусить плюнути, кінець кінцем, на те майно й податись собі грітись до вагону. Ось вони знял-и справжню фронтову

стрілянину, але я умисне мовчу. П'ята куля моя вже в цівці, й пальці стискують рушницю. Стало тихо. Вітер смиконув мені шинелю й задер її до пояса. Я чую вже поперед себе в темряві приглушені голоси. Батярі тихо й обережно, як вовки, наближаються. Тоді я цілюсь у темряву, на голоси, і враз гулкий випал мчить повз вагони. Позаду, у вагоні, чути переляканий крик Ігнато-вича: "Панове, до зброї!" На площадку вискакує без шинелі "человек-змея", мій земляк Василь Скибочка, й крізь завірюху пахтить безладна стрілянина, поки не вилізе надвір у кожусі пан Штепа й хриплим від сну голосом незадоволено забурчить:

— Підняли тарарам!.. Тоже — козаки називається! Тільки паніку по-дурному розводять...

Батярі давно вже втікли. Дві години їх, напевно, не буде. Останнім входить до вагону "человек-змея" і за ним гулко стукають вагонні двері.

Завірюха жбурляє голками в лице, крутиться між колесами й мчить по£3 ешелон кудись у темряву, туди, де Львів, Перемишдь, Сян, де спить тривожним сном сполохана Галілея.

Пан Завадський зібрав нас кількох у своєму купе й коротко повідомив:

— Ну, тепера, хлопчі, пучнім шя фурмувати: то кутрі інтелігентні — підуть до контррозвідки, а хлопи — сотнею на фронт під Львів.

Ми отетеріли: нас, студентів,— до контррозвідки! Ми, що повстали проти гетьмана, що вважали себе за революціонерів і справжніх представників народу — за шпигунів, за контррозвідників! Е, ні! Вибачте!

Хлопці непорозуміло кліпали очима й винувато дивились додолу. Це таке формування "залізничного куреня"!..

Я перший перервав цю неприємну, соромливу мовчанку:

— Пане курінний! До цієї "праці" ми непридатні, ми воліємо вкупі з рештою йти під Львів.

Пак Завадський недобре посміхнувся, і ми не впізнали в рішучості його тону свого курінного.

— Ви "забули, панове, що це єсть Галичина, а не Наддніпрянщина! Тут є дисципліна і за непослух є кари. Я прошу вас, панове, це затямити собі...

Я стиха, але вперто проказав ще раз:

— Пане курінний, ми не можемо піти до контррозвідки...

— Ну, то будете говорити з паном Стефановим! Завадський звівся на ноги, і його одутлі щоки напнулися пихою й погрозою.

Мовчки ми вийшли з його купе. Ім'я пана Стефанова, коменданта Тернополя, промовляло нам надто багато. Це з його наказу вартові в місті одразу після шостої години безапеляційно наказують запізнілому перехожому —"лягай" і тримають .його лежачи, поки не прийде зміна.

Режим пана Стафанова ми не могли увібрати в наші поняття української влади й казкової Галілеї. Далебі, пан Штепа мав рацію, кажучи:

— Які вони в чорта — українці! Австріяки — і більше нічого!..

Надворі я порадився з Василем, і ми поклали, поки ще Завадський міркуватиме, як йому повестись із нами, тікати. Назад за Збруч, з цієї

чудернацької країни, де є ще й досі "мужва" і "хлопи", пан Завадський і пан Стефанів.

У вагоні лежали наші військові торби з білизною і набоями, але на чорта вони нам! Ми підперезали охайніше пасками наші шинелі, щоб мати справжній дисциплінований вигляд, і це була наша остання данина галілейсь-кому режимові та його вартовому — панові Стефанову. Наші нейтральні студентські посвідчення під шинелями покривали нас, тепер справжніх дезертирів, перед охочими до "легітимацій" жандармами.

Готичний шпиль костьолу над Тернополем поволі наближався назустріч нам.

Грузнув під ногами набучавілий, мокрий сніг.

Я прокинувся від зменшеного, затамованого руху поїзда. Насупроти сидів Василь і мовчки дивився у вікно.

— Що — вже приїхали? Волочиськ?

— Ні, міст через Збруч...

Я присунувся мерщій до вікна. Крізь скісні металеві бантини залізничного мосту було видно витку почорнілу дорогу Збруча. Нужденні стебла очерету й темні плями купини супроводили його таємну путь на північ. Остання бантина мигнула перед очима і впала в темряву. Колеса жваво застукотіли наддніпрянськими рейками, ліворуч заблимали вогники по волочиських хатах. Ми переглянулись з Василем і полегшено зітхнули. Пан Завадський і пан Стефанів тепер уже далеко за Збручем, там де поринула в чорні вири нічної мли замріяна, блакитна Галілея...